

О. А. Кузьменко,
к. е. н., старший викладач кафедри маркетингу та управління бізнесом,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЗЕРНА КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О. Kuz'menko,
Ph.D., senior lecturer in marketing and business management Uman state
pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Uman

QUALITY CONTROL OF GRAIN CEREAL CROPS IN FARMS

Забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва можливо досягти за рахунок використання інноваційно-інвестиційних факторів, що підвищують конкурентоспроможність продукції. Тому можна стверджувати, що чим вища якість продукції та її ціна, тим вища конкурентоспроможність і ефективність виробництва в цілому. Створення дієвого економічного механізму, що забезпечуватиме раціональне та ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва є важливою умовою розвитку і становлення ринкових відносин в цілому.

Раціональний рівень організації виробництва в галузі є першоосновою одержання високої результативності господарювання навіть при інших несприятливих умовах, і навпаки. Макроекономічні чинники протягом останніх років не сприяли формуванню умов стабільності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах, внаслідок чого фінансові результати їх господарської діяльності щодо круп'яних культур коливалися.

Ensuring the effective development of agricultural production can be achieved through the use of innovative-investment factors that increase the competitiveness of products. Therefore, it can be argued that the higher the quality of the product and its price, the higher the competitiveness and efficiency of production in General. Creating effective economic mechanism that provides for efficient and effective functioning of agricultural production is an important condition for the development and establishment of market relations in General.

A reasonable level of production in the industry is a fundamental principle of obtaining high economic performance even under adverse conditions, and vice versa. Macroeconomic factors in recent years have not contributed to the formation conditions of stability of production in agricultural enterprises, so that the financial results of their activity on cereals fluctuated.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, виробництво круп'яних культур, просо, гречка, збутова політика, якість.

Key words: farms, production of cereals, millet, buckwheat, sales policy, quality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для успішного розвитку сільського господарства слід не тільки забезпечити його відповідними ресурсами, але й створити необхідні умови для їх раціо-

нального використання на основі застосування сучасних досягнень науки і техніки. При цьому сільськогосподарські підприємства не повністю використовують свої можливості для підвищення ефек-

Таблиця 1. Рівень закупівельних цін на гречку та просо залежно від класності

Клас, до якого віднесено культуру	01.2011 р.		01.2012 р.		07.2012 р.		01.2013 р.		07.2013 р.		01.2014 р.	
	грн./т	відхилення (+,-)	грн./т	відхилення (+,-)	грн./т	відхилення (+,-)	грн./т	відхилення (+,-)	грн./т	відхилення (+,-)	грн./т	відхилення (+,-)
Гречка												
1-й	3875,8	-237,8	4597,3	-50,6	4045,8	12,4	3772,3	127,7	2664,7	-240,4	2421,9	-511,4
2-й	4371,5	257,9	4531	-116,9	4045,1	11,7	3527,9	-116,7	2457,9	-447,2	2468,6	-464,7
3-й	4137,9	24,3	4753,9	106	4051,6	18,2	3628,9	-15,7	3134	228,9	2948,5	15,2
У середньому	4113,6	-	4647,9	-	4033,4	-	3644,6	-	2905,1	-	2933,3	-
Просо												
1-й	1294,4	119,2	1912,2	120	1270,8	63,3	1218,7	24,7	1474,2	29,3	1480,8	26
2-й	1166,4	-8,8	2084,4	292,2	1090,5	-117	1091	-103	1452,5	7,6	1418	-36,8
3-й	1083	-92,2	1476,9	-315,3	1155	-52,5	1146,4	-47,6	1342,7	-102,2	1414,3	-40,5
У середньому	1175,2	-	1792,2	-	1207,5	-	1194	-	1444,9	-	1454,8	-

Джерело: складено та розраховано автором за даними Держслужби статистики України.

тивності виробництва сільськогосподарської продукції.

Найбільш ефективного вирощування зерна круп'яних культур можна досягти за умови дотримання раціональних нормативів витрат виробничих ресурсів, витрат на підвищення якості зерна та одержання екологічно чистої продукції. Ефективне вирощування зерна круп'яних культур забезпечується також шляхом впровадження досягнень науково-технічного прогресу, зокрема використання високопродуктивного насіння, сучасних високопродуктивних машин та обладнання, внесення належної норми мінеральних добрив, особливого значення набуває впровадження інтенсивних технологій вирощування. У зв'язку з тим, що наведені фактори не рівнозначні за впливом на підвищення економічної ефективності вирощування зерна круп'яних культур і потребують різних сум капіталовкладень, постає проблема правильного їх розподілу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання підвищення ефективності виробництва круп'яних культур предметно досліджували: В.М. Андрусяк, В.І. Бойко, І.І. Лукінов, І.Г. Миколенко, А.Т. Опря, І.П. Пазій, О.В. Ульяновченко, Л.М. Худолій, М.І. Щур та ін. Цими дослідниками розроблені теоретичні засади і науково-практичні рекомендації щодо ефективного розвитку круп'яного виробництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

В умовах ринкової економіки оцінка якості зерна повинна враховувати особливості товарно-грошових відносин між виробником і споживачем, визнання провідної ролі споживання. Для цього необхідно вирішити такі основні цілі: всебічне і досить повне виявлення властивостей і показників, що характеризують якість зерна, об'єктивне їх відображення у нормативно-технічних документах на продукцію і в результатах оцінки її якості; об'єктивна оцінка якості зерна на різних етапах процесу відтворення з урахуванням взаємозв'язку якості, кількості та ціни споживання; оперативне отримання всіх необхідних даних щодо якості та конкурентоспроможності продукції на кожному етапі "петлі якості".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Склад завдань оцінки якості може бути скориговано залежно від стадії відтворювального процесу. Так, основними цілями на стадії маркетингових досліджень є встановлення відповідності якості зерна поточним і перспективним потребам на основі вивчення і систематизації всіх можливих сфер його споживання. При оцінці конкурентоспроможності на даному етапі необ-

хідно враховувати два варіанти. З одного боку, підвищення конкурентоспроможності зерна за певного рівня якості можливо шляхом збільшення збуту при такому зниженні ціни реалізації, що забезпечить збільшення попиту на нього, а розмір прибутку не буде нижчим від мінімально допустимого рівня. З іншого боку, підвищення конкурентоспроможності за рахунок підвищення якості також дозволяє збільшувати величину прибутку внаслідок росту ціни реалізації при тому ж обсязі продажів.

Зерно та продукти його переробки характеризуються широким спектром показників якості. У чинних стандартах на всі зернові встановлено базисні й обмежені норми якості за вологістю, засміченістю, зараженістю та свіжістю. Базисні норми характеризують рівень показників якості зерна, який забезпечується нормальним технологічним процесом, забезпечує відповідну збереженість, його нормальні харчові або фуражні якості, а також можливість отримання з нього високоякісної продукції. Обмежувальні норми встановлюють межі показників якості зерна. Зерно, що відповідає базисним кондиціям, має бути у здоровому стані, мати колір і запах, властиві нормальному зерну [1]. За базисними нормами зараженість шкідниками не допускається. Зерно, що відповідає вимогам базисних кондицій, оплачують за повною ціною, встановленою у даному регіоні виробництва. Зерно, яке відрізняється від базисних кондицій пониженими показниками, не повинно бути нижче норм якості, передбачених обмежувальними кондиціями.

Обмежувальні норми є гранично низькими, за яких можлива закупівля зерна хлібоприймальними підприємствами з відповідним зниженням ціни. Так, якісні параметри щодо зерна гречки та проса регулюються чинними ДСТУ 4524:2006 "Зерно гречки" та ДСТУ 5026:2008 "Зерно проса", відповідно до яких щодо гречки виділено 3 класи, проса — 4 класи. Зерно всіх класів повинно бути: не зіп'ялим, без теплового пошкодження під час сушіння, мати властивий здоровому зерну запах і нормальний колір, не мати зараженості шкідниками. Відповідно до вищезазначених нормативних актів із зерна гречки та проса 1 класу виготовляють високоякісні круп'яні вироби, в першу чергу ті, що використовуються для дитячого харчування, тобто є соціально значимими продуктами харчування [2].

У статистичній звітності щодо формування закупівельних цін на обсяги продукції, які надходять на спеціалізовані підприємства з переробки та зберігання, відображають зерно основних круп'яних культур за трьома основними класами. Протягом досліджуваного періоду рівень закупівельних цін на зерно гречки 1-го класу є нижчим від середнього значення. При цьому рівень витрат на вирощування та доробку зерна 1-го класу на 15—20% вищий порівняно із зерном 3-го класу (табл. 1).

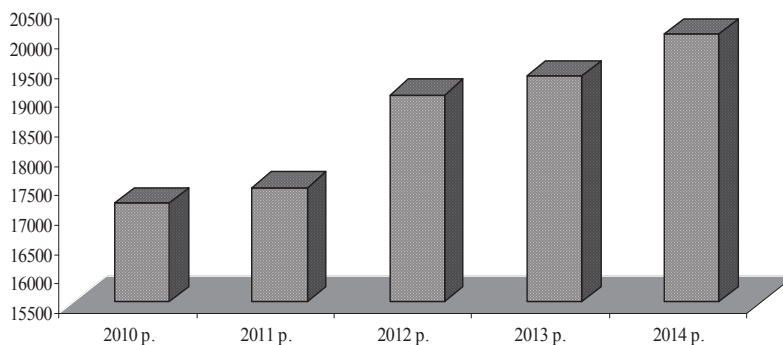

Рис. 1. Кількість техніки для проведення післязбиральних робіт у сільськогосподарських підприємствах, од.

Джерело: складено та розраховано автором за даними Держслужби статистики України.

Тому більшість сільськогосподарських товаровиробників орієнтуються на реалізацію зерна гречки 3-го класу, що забезпечує значно вищий рівень рентабельності. Основною причиною є недосконалість системи інструментів державного регулювання, що унеможливує суттєве підвищення закупівельних цін. Однак формування закупівельних цін на просо відповідає встановленим закономірностям щодо впливу якості на ціну продукції. Так, вартість зерна проса суттєво вища від середнього значення, що формує додаткові економічні стимули до нарощення обсягів реалізації високосортного проса сільськогосподарськими товаровиробниками. Слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду спостерігається протилежна ситуація: закупівельні ціни на гречку знижуються незалежно від класу, водночас спостерігається зростання цін на просо.

Значний резерв підвищення якості зерна закладено в найбільш повному використанні потенційних можливостей сорту, адже якість зерна в масовому сільськогосподарському виробництві на 25—35% нижче селекційних властивостей культури. Очевидно, що якість зерна формується у процесі виробництва, але не менш важливо скоротити втрати та не втратити якісні характеристики в процесі зберігання і реалізації. На втрати при збиранні впливає вологість зерна. Вже при вологості понад 20% частина зерна не вимолочується, а при 30% прибирання слід припинити, проте в господарствах прибирають зернові при вологості зерна від 15 до 45%. При цьому втрачається половина, яка за кормовою цінністю порівнюється до сіна. Втрати зібраного зерна можливі внаслідок травмування його при очищенні, самозигріванні, проростанні, псуванні шкідниками. Тому для сільськогосподарських товаровиробників важливо дотримувати вимог післязбиральної обробки зберігання зерна [3].

Нині спостерігається суттєва різниця цін на просо залежно від його видів. Так, станом 07.11.2013 р. рівень закупівельних цін на просо жовте становив від 1500 грн./т, червоне — від 1600 грн./т. При цьому жовте просо — це сировина для виготовлення пшона, червоне є фуражною культурою. Такий ціновий диспаритет викликаний, як наголошувалося вище, порушенням принципів формування оптово-відпускних цін на соціально-значимі продукти харчування, такі, наприклад, як крупи, що є наслідком невиваженої державної цінової політики.

Така ситуація призведе до зниження обсягів виробництва проса — сировини для виготовлення круп і збільшення обсягів виробництва фуражного, особливо в нинішніх умовах, коли зростає попит на корм для дрібних тварин і звірів, а також птиці. Сукупний вплив вищеперахованих факторів на рівень закупівельних цін на основні види круп'яних культур призводить до їх суттєвої варіації протягом одного року. Так, рівень цін на гречку першої групи сільськогосподарських підприємств майже в 2,5 рази нижчий, ніж відповідний

показник останньої. Ця обставина відображає неефективність менеджменту господарств із рівнем закупівельних цін до 200 грн./ц, які здебільшого із суб'єктивних причин не змогли налагодити систему ефективного збуту гречки, забезпечивши при цьому збитковий вирощування.

Слід зазначити, що в останній групі господарств за високих рівнів закупівельних цін найвищий рівень собівартості реалізованої продукції, що свідчить про запровадження інноваційних технологій вирощування гречки. Ця обставина призводить до зростання рівня собівартості, який компенсується високим рівнем закупівельних цін, що в кінцевому результаті забезпечує прибуткове виробництво гречки.

Встановлено, що більшість сільськогосподарських підприємств (28%) реалізують гречку в ціновому діапазоні 250,1—275 грн./ц, що дає можливість забезпечити мінімальний рівень рентабельності. Подібна ситуація проявляється і при формуванні закупівельних цін. Так, основна маса сільськогосподарських підприємств (30,5%) реалізує просо в ціновому діапазоні 110,1—130 грн./ц, що забезпечує збитковий виробництва та реалізації проса (-5,3%).

Слабкою є технічна оснащеність господарств засобами лабораторного аналізу з визначення показників якості, в окремих випадках спостерігається їх повна відсутність, що призводить до заниження показників якості. За таких умов визначення якості зерна провадиться тільки при прийманні на хлібоприймальні пункти. Це не виключає помилок при визначенні класності, тим більше, що нині відсутні дієві інструменти економічного механізму, які б стимулювали заготівельника до обґрунтованої оцінки якості зерна.

Одним із резервів підвищення економічної ефективності є продаж якісного зерна, що відповідає чинним стандартам за вологістю і вмістом смітної домішки необхідних кондицій. На зберігання зерно закладається при вологості 14—15%, а вологість зерна, що надходить з поля, сягає й 35%. Щорічно додаткового очищення потребує до третини, а сушіння — до половини зерна. Витрати палива на сушіння 1 т зерна в середньому становить 12 кг. Для переведення всіх цих процесів на промислову технологію необхідно мати достатню кількість елеваторів, оснащених високопродуктивними зерносушильними обладнаннями [4].

Нині через обмеженість фінансових ресурсів більшість сільськогосподарських підприємств не мають достатньої кількості зерноочисних машин та сушарок (рис. 1).

Протягом 2010—2014 рр. поступово почала збільшуватися кількість техніки для організації проведення післяурожайних робіт. Ця обставина зумовлена певною мірою технічним переозброєнням сільськогосподарських підприємств, які через значні обсяги виробництва продукції рослинництва здійснюють очищення й суші-

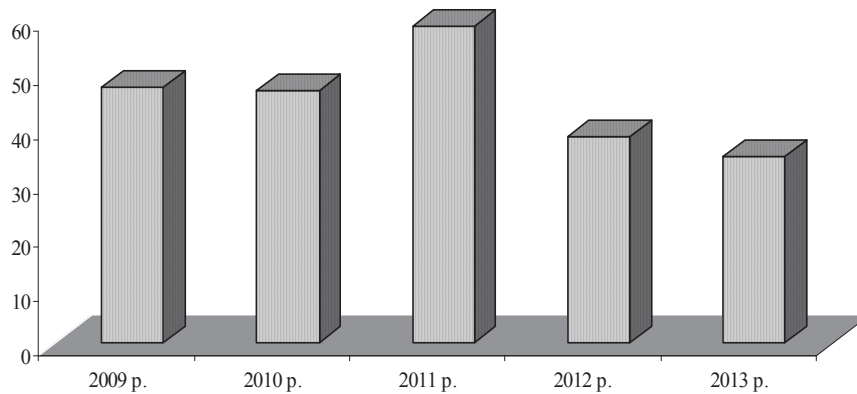

Рис. 2. Обсяги виготовлення круп на потужностях сільськогосподарських підприємств, тис. т

Джерело: складено та розраховано автором за даними Держслужби статистики України.

ння безпосереднього на підприємстві, зменшуючи при цьому транспортні витрати. Проте більшість сільськогосподарських підприємств, особливо малих за розмірами, не мають технічних засобів з якісного очищення зерна гречки та проса [5].

У зв'язку з цим значна частина сільськогосподарських підприємств користуються послугами інших суб'єктів господарювання, що не суперечить чинному законодавству. Так, види діяльності, подібні до сільськогосподарських, але не спрямовані безпосередньо на виробництво (збирання) сільгосппродукції, що їх виконують за винагороду або на підставі контракту, за КВЕД-2010 віднесено до допоміжних видів сільськогосподарської діяльності, які класифікуються у відповідних позиціях групи 01.6 "Допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність".

Так, діяльність з очищення або сушіння зерна замовника класифікується в позиції 01.63 "Післяурожайна діяльність", до якої, зокрема, віднесено діяльність, спрямовану на підготовку сільгосппродукції до первісної реалізації, тобто сушіння, очищення, підрізування, сортування, дезінфікування, а також підготовку листя тютюну (наприклад, сушіння, покриття воском плодів тощо). Якщо вищевказані роботи виконуються виключно із власним зерном сільгоспідприємства, то вони класифікуються разом з основною діяльністю у відповідних позиціях груп 01.1 "Вирощування однорічних і дворічних культур" та 01.2 "Вирощування багаторічних культур".

Згідно з пп. 209.17.14 Податкового кодексу України надання послуг зі збирання врожаю та підготовки продукції до первинної реалізації, зокрема очищення, різання, сортування, сушіння, дезінфекція, підпадають під дію спецрежиму з ПДВ. За КВЕД-2005 такої діяльності відповідав код 01.41.0, а за КВЕД-2010 — код 01.63. Отже, ті сільськогосподарські підприємства, які знаходяться на спеціальному режимі оподаткування, що надають послуги з очищення та сушіння зерна замовників на спеціальному обладнанні (сушарках, віялах тощо), можуть відображати такі послуги у спецрежимній декларації з ПДВ за таких умов: у свідоцтві сільгоспідприємства, які знаходяться на спеціальному режимі оподаткування (чи у витязі з реєстру суб'єктів спецрежиму з ПДВ) зазначено код 01.63; послуги надаються іншим сільгоспідприємствам або фізичним особам (пп. "в" пп. 209.15.2 ПК) [6].

Нині окремі сільськогосподарські підприємства — суб'єкт спецрежиму з ПДВ не мають можливості самостійно сушити та очищувати зібране зерно, тому частково продають його посередникам безпосередньо з поля. Ціна на таке зерно, зазначена в договорі, нижча від середніх цін продажу зерна аналогічного класу, але очищеного та висушеного. База оподаткування операцій із постачання товарів/послуг визначається виходячи з

їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче від звичайних цін, визначених відповідно до ст. 39 Податкового кодексу України (п. 188.1 ПК).

Неочищене і невисушене (тобто необроблене) зерно та оброблене зерно не є однорідними (чи ідентичними) товарами, тому ціни на них не можуть бути однакови. При визначенні звичайної ціни на необроблене зерно слід урахувати ціни, які склалися на ринку саме на таке зерно на дату його продажу (адже вартість зерна може змінюватися щотижня).

Обов'язок доведення того, що ціна договору не відповідає рівню звичайної ціни, покладається на податковий орган. Водночас, відповідно до пп. 2 п. 73.3 ПК податковий орган має право звернутися із письмовим запитом про надання інформації для визначення звичайних цін на товари (роботи, послуги), а платник податку зобов'язаний підтвердити рівень договірних цін (тобто доводити, що ціни продажу є "звичайними", це доведеться робити сільгоспідприємству). Таким підтвердженням може бути передусім договір купівлі-продажу зерна (його доцільно укласти в письмовій формі), а також комерційні пропозиції інших покупців, копії договорів на аналогічні поставки тощо. Чинним законодавством (зокрема, ст. 180 Господарського кодексу України) ціну договору визначено як істотну умову, без якої договір не вважається укладеним. Формування цін в Україні є вільним, за винятком випадків державного регулювання ціноутворення. Тому питанню ціни в договорі слід приділяти пильну увагу, адже від того, як обумовлено порядок визначення ціни в договорі, залежать її розмір та оплата, а також здебільшого саме договірні ціна й буде "звичайною".

Крім того, сільськогосподарське підприємство може скористатися нормою, згідно з якою для товарів (робіт, послуг), які продаються шляхом прилюдного оголошення умов їх продажу, звичайною визнається ціна, що міститься в такому прилюдному оголошенні. Отже, підтвердженням того, що зерно продається за "звичайною" ціною, може бути також розміщене підприємством (наприклад, у місцевій газеті) оголошення про реалізацію зерна, у якому зазначено ціну продажу.

Нині незначна кількість зерна круп'яних культур переробляється на потужностях сільськогосподарськими підприємствами і реалізується як продукція промислової переробки (рис. 2). Основними причинами слід назвати не конкурентоспроможність круп, виготовлених у переробних цехах сільськогосподарських підприємств як за якістю так і за ціною реалізації порівняно із спеціалізованими підприємствами, що призводить до збитковості їх виробництва.

Основною причиною такої ситуації є технологічна відсталість цехів господарств, що призводить до зниження виходу круп, обмеженої кількості асортименту.

Таблиця 2. Запропонована система надбавок до ціни зерна круп'яних культур

Клас	База (відсоток від ціни реалізації, 3-го класу, %)	Показники якості, %		Надбавка, %
1-й	100,0	вологість	<13,5	1,5
		масова частка ядра	>80	9,5
		пошкоджені зерна	<0,5	10,5
		крупність	>90	7,5
		вирівнюваність	>90	6,0
2-й	100,0	вологість	<13,5	1,5
		масова частка ядра	74-80	3,5
		пошкоджені зерна	0,5-1,5	4,5
		крупність	80-90	3
		вирівнюваність	85,1-90	2,5

Джерело: складено автором.

ментних позиції тощо. Суттєво впливає на зниження обсягів переробки віднесення круп до несільськогосподарської продукції, що є суттєвим при оптимізації податкового навантаження. Нині поступово припиняють діяльність цехи з виготовлення круп, які функціонували при сільськогосподарських підприємств [7]. Отже, визначальним фактором впливу на формування рівня рентабельності виробництва та реалізації гречки в сільськогосподарських підприємствах протягом одного року є собівартість реалізованої продукції. Так, для 44,3% сільськогосподарських підприємств збитковість була викликана високим показником собівартості.

Відсутність суттєвої варіації закупівельних цін на зерно гречки пояснюється тим, що при визначенні вартості враховується лише один якісний показник — вологість. Подібна ситуація має прояв і при формуванні рентабельності проса, де також основним фактором впливу на рівень даного показника є собівартість реалізованої продукції.

Нині постає проблема співвідношення ціни на гречку і просо та якісних їх характеристик. Формування закупівельних цін здійснюється без урахування норм чинних стандартів за винятком вимог щодо вологості. Ця обставина зумовлює втрату економічної мотивації щодо підвищення якості зерна, зокрема, відсутні набавки за класність. Недосконалість стандартів, особливо ДСТУ "Зерно гречки", призводить до збільшення виробництва фуражної гречки, природна урожайність якої вища порівняно з продовольчою гречкою, але має гірші якісні параметри. Отже, нині одним із напрямів підвищення ефективності виробництва круп'яних культур є формування прозорих довгострокових партнерських відносин із переробними підприємствами.

Розрахунки доводять, що закупівельні ціни на зерно круп'яних культур, які використовуються для подальшої переробки, часто не покривають витрати на виробництво. Водночас ціна, яку платить споживач за кінцевий продукт — у даному випадку крупу, що, за нашими оцінками, достатня для одержання прибутку на всіх стадіях процесу виробництва, переробки, зберігання і реалізації. Збитки сільськогосподарських підприємств утворюються не тільки від неефективності виробництва, а й через низьку частку виручки від кінцевої ціни, сплаченої споживачем. Сільськогосподарські товаровиробники, які розпочинають цикл руху продукції до покупця, в результаті одержують збиток.

Упродовж 2011—2013 рр. частка витрат на сировину зростає, при цьому, яка призводить до збитковості виробництва зерна гречки в сільськогосподарських підприємствах. При цьому рівень рентабельності досить високий, що дає можливість забезпечити розширене відтворення виробничого процесу в цих підприємствах. Суттєві коливання ціни протягом досліджуваного періоду пояснюється в першу

чергу інструментами державного регулювання на даний вид продукції.

У найвигоднішому становищі в цьому ланцюжку перебувають підприємства системи зберігання та збуту, рівень рентабельності зерна гречки яких становить відповідно 36,1 і 27%. Очевидно, що розвиток виробничо-технологічних зв'язків між сільськогосподарськими підприємствами та структурами по зберіганню є передумовою для утворення між ними стійких економічних відносин. Вони визначаються поряд з рівнем виробництва зерна матеріально-технічною базою, що забезпечують прийом, післязбиральну доробку, зберігання зерна та подальше його відвантаження споживачам.

Така ситуація зумовила переорієнтацію значних обсягів на зберігання і обробки зерна круп'яних культур у сільськогосподарські підприємства, що істотно змінює характер економічних відносин з виробництва та закупівлі зерна. Так, нині близько половини врожаю зерна круп'яних культур знаходиться на зберіганні у сільськогосподарських підприємствах. При цьому майже 80% сільгоспвиробників мають зерносклади тільки підлогового зберігання, і тільки у 4% із них є можливість визначити якість зберігання зерна. У сільськогосподарських підприємствах місткості зерносховищ покривають лише 30% потреби в зберіганні насіння і фуражного зерна. Із цих ємностей лише 25% сховищ типові, але і вони не забезпечені засобами механізації навантаження, розподілу і вивантаження [8].

Стандартом на гречку передбачено такі показники: кислотність, вміст обрушеного зерен, масову частку ядра (для переробки в крупу цей показник має бути не менше 71%, а для вироблення продуктів дитячого харчування — не менше 73%), а також вологість, вміст смітної домашки. Кислотність зерна для вироблення продуктів дитячого харчування повинна бути не більше 4,5 град [9].

Нині більшість переробних підприємств закуповують зерно круп'яних культур лише орієнтуючись на рівень вологості, водночас якісні показники залишаються поза увагою. Необхідно переглянути цей підхід, розширивши показники оцінки якості продукції, а також передбачити систему надбавок за якісні показники, які включають в себе найбільш важливі характеристики, такі як вологість, масова частка ядра, зіпсовані зерна, крупність, вирівняність (табл. 2).

Запропонована система надбавок буде підвищувати зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у вирощуванні зерна круп'яних культур, а передбачені надбавки за якість — стимулювати виробництво високоякісного зерна.

Проведені нами розрахунки підтверджують економічну доцільність використання запропонованої системи надбавок. Так, у середньому за 2013 р. ціна реалізації проса в Україні дорівнювала 142,77 грн./ц, повна собівартість — 138,56 грн./ц, рівень рента-

Таблиця 3. Економічна ефективність реалізації зерна проса з урахуванням надбавок, 2013 р.

Показники	Клас проса		
	1-й	2-й	3-й
Повна собівартість, грн./ц	138,56		
Середня ціна реалізації, грн./т	142,77		
Розрахункова ціна із урахуванням надбавок, грн./т	194,2	164,5	143,9
Середньорічні обсяги реалізації, тис. ц	247	14	590
Виручка за рік, тис. грн.	35238,4	1957,7	84303,0
Повна собівартість реалізації зерна за рік, тис. грн.	105151,6		
Можлива виручка з урахуванням надбавки, тис. грн.	47967,4	2303	84901
Перевищення розрахункової виручки над фактичною, тис. грн.	12729	345,3	598
Фактичний рівень рентабельності виробництва, %	3,0		
Рівень рентабельності виробництва при використанні цінових надбавок, %	40,2	18,7	3,9

Джерело: розраховано автором.

бельності — 3%. Водночас реалізаційна ціна проса 3-го класу становить 143,9 грн./ц. Розрахункова реалізаційна ціна з урахуванням усіх надбавок по 1 і 2-му класу проса становитиме відповідно 194,2 і 164,5 грн./ц. При цьому перевищення ціни по відношенню до базисної по 1-му класу буде 50,3 грн./ц, 2-му — 20,6 грн./ц (табл. 3).

За оптимального сценарію (100% виробленого зерна проса реалізується 1-м класом) чистий прибуток від реалізації 1 ц з урахуванням запропонованих надбавок за якість становитиме 55,6 грн.; за можливого сценарію (реалізується 50% зерна 1-м класом, 50% — другим) — відповідно 40,8 грн.; за реалістичного сценарію (реалізується 30% 1-м класом, 40% — 2-м, 30% як рядове) — 28,6 грн.

Підвищена увага переробних підприємств до якості сировини зумовлена високими вимогами кінцевих споживачів до якісних показників і товарного вигляду крупи порівняно з нормативними вимогами Держстандарту. Вивчення цього питання показало, що підвищеним попитом користуються крупи тих заводів, продукція яких має більш однорідний за кольором вигляд, з вмістом плівки зерен, колотого і зіпсованого ядра і сміттевою домішкою нижче стандартних показників на 0,25—0,15%; 1—2%; 0,1—0,15%; 0,2—0,3% відповідно. Вважаємо, що розроблені заходи не лише дозволять підвищити ефективність виробництва круп'яних культур, але сприятимуть забезпеченню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що нині більшість переробних підприємств при закупівлі зерна круп'яних культур визначають лише один показник якості — вологість. Це зумовило ситуацію, коли практично вся вирощена продукція надходить до переробників 3-м класом. При цьому такі показники, як кислотність, вміст обрубаних зерен, масова частка ядра (для переробки на крупу цей показник має бути не менше 71%, а для виробництва продуктів дитячого харчування — не менше 73%), вміст смітної домішки не враховуються. З метою підвищення ефективності виробництва зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами доцільно запровадити систему надбавок за підвищені показники якості продукції шляхом передбачення величини надбавки для кожного товаровиробника з урахуванням досягнутого рівня якості.

Література:

1. Мороз Н.В. Оцінювання і забезпечення основних показників якості зерна / Н.В. Мороз, П.Г. Столярчук // Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22—24 травня, 2013 р.). — С. 197—198.
2. ДСТУ 4524:2006 "Зерно гречки" та ДСТУ 5026:2008 "Зерно проса" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dnaop.com/html/33900>

3. Лавринчук О. В. Перспективи розвитку ринку зерна в Україні / О.В. Лавринчук // Економіка та управління. — 2011. — № 3. — С. 144—152.

4. Забуранна Л.В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах / Л.В. Забуранна // Економіка АПК. — 2014. — № 3. — С. 55—61.

5. Артеменко О.О. Економічна оцінка техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах / О.О. Артеменко // Вісник Сумського НАУ. — 2011. — Вип. 5/1. — С. 44—50.

6. Податковий кодекс України № 2755-17 від 29.05.2015 р.

7. Бойко В.І. До проблеми виробництва круп'яних культур в Україні / В.І. Бойко, О.А. Козак. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 48 с.

8. Обслуговуючий зерновий кооператив — чи бути йому гравцем на ринку зерна? / О. Харсун [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/articles/coop/225>

9. Кодацький Д.В., Чернобай С.В., Бобров О.Ю. Стан та перспективи вирощування гречки в Харківській області / Д.В. Кодацький, С.В. Чернобай, О.Ю. Бобров // Вісник ХНАУ, 2012. — Вип. 2. — С. 231—235.

References:

1. Moroz, N.V. and Stoliarchuk, P.H. (2013), "Quality management in education and industry: experience, problems and prospects", *Upravlinnia yakistiu v osviti ta promyslovosti: dosvid, problemy ta perspektyvy Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii* [Conference Proceedings of the International Economic Conference], Lviv, Ukraine, 22—24 May, pp. 37—51.
 2. DSSU (2007), "DSTU 4524:2006 "Buckwheat" and DSTU 5026:2008 "Grain of millet", available at: <http://www.dnaop.com/html/33900> (Accessed 10 June 2016).
 3. Lavrynychuk, O. V. (2011), "Prospects for the grain market in Ukraine", *Ekonomika ta upravlinnia*, vol. 3, pp.144—152.
 4. Zabuрана, L.V. (2014), "Economic efficiency of grain production and ways to increase agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 55—61.
 5. Artemenko, O.O. (2011), "Economic evaluation of technical and technological support crop production in agricultural enterprises", *Visnyk Sumskoho NAU*, vol. 5/1, pp. 44—50.
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 June 2016).
 7. Boiko, V. I. and Kozak, O. A. (2011), *Do problemy vyrobnytstva krupianykh kultur v Ukraini* [The problem of production of cereals in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
 8. Kharsun, O. (2010), "Qualified cooperative grain - whether it be a player in the grain?", [Online], available at: <http://www.zerno.org.ua/ar> (Accessed 10 June 2016).
 9. Kodatskyi, D.V. Chernobai, S.V. and Bobrov, O. U. (2012), "Status and prospects of cultivation of buckwheat in Kharkiv region", *Visnyk KhNAU*, vol. 2, pp. 231—235.
- Стаття надійшла до редакції 13.06.2016 р.